

NOTÍCIA SOBRE PEDRERES, EN ÈPOCA MEDIEVAL, A L'ÀREA DE LLEIDA, A TRAVÉS DE LES FONTS DOCUMENTALS

DR. FRANCESC FITÉ LLEVOT
Universitat de Lleida

RESUM

En aquest treball s'ofereix un estat de la qüestió sobre les pedreres medievals de l'àrea de Lleida, a partir de les dades publicades i de recerca pròpia efectuada en la documentació aplegada en els Llibres d'Obra de la Seu i dels protocols notariais de l'Arxiu Capitular de Lleida. Es dona notícia sobre la ubicació de les pedreres, però també sobre altres aspectes relacionats amb l'explotació i el transport de la pedra cap a la ciutat de Lleida, en el marc de l'obra de la Seu. Els continguts s'exposen cronològicament a partir de la sèrie de mestres d'obra de l'antiga catedral i, també, de les obres realitzades.

PARAULES CLAU: Seu Vella, Història medieval, Arquitectura, Construcció

ABSTRACT

This article provides an state of the question about the medieval quarries in the area of Lleida, based on published data and own research done through the documentation collected in the *Llibres d'Obra* and the *protocols notariais* of the Arxiu Capitular de Lleida. It gives news on the location of the quarries, but also on other aspects related to the exploitation and transportation of stone to the city of Lleida, in the context of the work of the Cathedral. The contents are exposed chronologically from the series of *mestres d'obra* of the ancient cathedral and, also, from the works done.

KEYWORDS: Seu Vella, Medieval History, Architecture, Construction

I - Introducció

A l'àrea de Lleida, les úniques notícies documentals existents sobre les pedreres explotades en època medieval es registren als Llibres d'Obra i als Llibres de Protocols de l'Arxiu Capitular de Lleida, corresponents a les obres empreses a la catedral medieval, a partir del segle XIV. Amb anterioritat, hi ha únicament notícies d'una pedrera a Balàfia, en explotació al segle XII, d'una altra al turó de la Çuda, prop de la torre de Besora, en explotació al segle XIII, i d'una darrera al turó de Gardeny, en explotació a inicis del segle XIV.

La pedrera de Balàfia, molt possiblement, ja s'explotava en època islàmica. Surt esmentada per primer cop l'any 1167 *In Segriano, ad ipsum pòdium de Mernaol... .. apud turri de Balafia*. Una pedrera que quan passa a mans dels hospitalers, a finals del segle XII, se la coneixerà com a pedrera de l'Espital *In termino Ilerda, apud Balafiam, ad petreram vetulam Hospitalis Iherusalem* (1196) o com a *Petrariam senectam de Ospitalis* (1199). Hem de suposar que la pedrera se seguí explotant el segle XIII.¹

La pedrera de Besora, al turó de la Suda o «Roca Sobirana», surt esmentada per primer cop el 17 de novembre de 1259, en un document de donació efectuada pel rei Jaume I, a favor del seu mestre d'obra del castell de Lleida, de la torre de Besora *cum dicto cortallo*, és a dir pati, exceptuant, emperò *illam pedrariam qui est in dicto cortallo cum lapidibus qui modo ibi sunt de qua pedraria cum lapidibus nichil accipiatis ne cab aliquo quiquam permitatis sine nostro consilio et assensu*.² És a dir, exceptua de la donació en ple dret, la pedrera que, no obstant, acabarà cedint al seu mestre d'obra, ja que segurament dirigia obres al castell del Rei. El 5 de maig de 1273 el rei Jaume I novament fa donació a Pere de Prenafeta de la pedrera *que in dicto corrallo erat*, ratificant la donació anterior *damus et concedimus tibi dicto Petro de Penafreyta et tuis perpetuo corralum predictum ad edificandum ibidem et habendum et ad faciendum de ipso corrallo et de pedreria signa tibi est et etiam de lapidibus qui ibi sunt et iam de dicta pedreria sunt abstraxi sive abscisi*...³ Hi ha dues notícies que ens permeten confirmar obres al castell del Rei en època de Jaume I, una procedent de la seva crònica, corresponent a les primeres corts que juraren l'any 1214 fidelitat a Jaume I, encara un nin, en una de les estances principals, on assenyala que es feren *sus el palau de volta qui ara és i laores era de fust, a la finestra*

¹ Extretes de pergamins, aquestes notícies les publica el Dr. Flocel Sabater a *Alta Edat Mitja*, Lleida, 2003 (Història de Lleida, II), p. 368-9.

² La notícia la donà per primer cop Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume el Conqueridor*, Barcelona, 2004 (ed. facs., 1ª ed. 1918), p. 295, i se'n feu ressò Josep LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, Lleida, vol. I, 1991 (1ª ed. 1972), p. 344-345. Publica el document Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, «La Catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas», a *Seu Vella de Lleida. Actes*, Lleida, p. 204, ap. 1.

³ Dóna per primer cop la notícia J. MIRET, *Itinerari de Jaume el conqueridor*..., p. 481 i publica el document F. ESPAÑOL, «La Catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas...», p. 204, ap. 2.

dals», procedents de la pedrera de Gardeny, les quals manà entregar al seu administrador de Gardeny per a l'obra del claustre.⁶ Aquesta pedrera apareixerà documentada en diverses ocasions, la qual cosa ens ratifica la seva activitat constant al llarg dels segles XIII-XV.

Sens dubte, al segle XIII es treballava a la vegada en la fàbrica del castell del Rei i en la de la Seu Vella i des del segle XII es duia a terme la construcció de la Comanda templera de Gardeny, és a dir, la gran torre-*donjon* i la capella, obres, totes elles, que empraran gairebé segur pedra de les pedreres esmentades i d'alguna altra, com la de Sant Ruf, prop d'on s'erigí el conjunt monàstic dels canonges de Sant Ruf.⁷ Aquesta darrera pedrera solament l'hem trobada esmentada l'any 1436, en una anotació sobre talla de lloses per reparar les teulades de la catedral lleidatana.⁸

Si exceptuem aquestes dades documentals, a nivell historiogràfic, cal fer esment sobretot de Joan Bergós,⁹ ja que no solament es va interessar per la procedència de la pedra emprada a la Seu Vella, sinó també pel seu ús. En la seva monografia sobre la Seu Vella, ens ha deixat un interessant comentari sobre les tipologies i utilització de la pedra en les diferents parts de la Seu Vella. No ho manifesta obertament, emperò es dedueix que inspeccionà *in situ* algunes de les velles pedreres, en la seva major part ja abandonades a la seva època. Respecte a la procedència de la pedra emprada en la construcció de la Seu Vella i «sos annexes», situa la pedra *del terror, que és una arenisca compacta de ciment calcari i gra molt fi, que forma extensos bancs entremig del massís d'argila densa del turó on està emplaçat l'edifici*, per tant extreta del propi turó de la Seu Vella, i podem afegir-hi pedra procedent de la propera pedrera de Gardeny.

Per a la construcció dels murs, sotmesos a una major fadiga i desgast, així com per a les parts ornamentades, Bergós hi situa la pedra de les pedreres d'Astor, prop d'Aspa, i la Cogullada,¹⁰ no lluny del torrent de la Femosa.¹¹ Una pedra que veia també emprada en la fàbrica del campanar i a la façana de ponent del claustre.

⁶ La notícia la donà primerament Josep PLEYAN DE PORTA que transcriu el manament reial –vid. *Apuntes de Historia de Lérida*, Lleida, 1887, p. 217 i 529, ap. R; la recullen, entre altres, F. ESPAÑOL, «La Catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas...», p. 194.

⁷ Vid. J. PLEYAN, *Apuntes de Historia de Lérida...*, p. 404-405; també el volum XXIV de la *Catalunya Romànica* (1997), p. 212-214.

⁸ Es documenta a Rotllí Gaultier, el mestre d'obra, anant a tallar pedra, acompanyat dels picapedrers Alè de Lió, Joan de Sangüesa i Joan Escalant. Consta que tallaren 491 lloses i 112 mitges lloses de quatre pams de llarg per dos i mig d'ample, tot indicant que la pedrera era damunt de Sant Ruf –vid. Caterina ARGILÉS ALUJA, *Preus i salaris a la Lleida dels segles XIV i XV segons els Llibres d'Obra de la Seu*, Lleida, Udl, 1992 (tesi doctoral dactilografiada), vol. I, p. 142.

⁹ Joan BERGÓS, *La catedral Vella de Lleida*, Barcelona, 1928, p. 85-89.

¹⁰ J. BERGÓS, *Op. cit.*, p. 86, la situa a Miralcamp, emperò es troba a l'esquerra del Segre, a la sotspartida de Montlleó, entre els termes de Lleida, Artesa i Torregrossa, i les partides de Vinatesa i de Fontanet –vid. Caterina ARGILÉS ALUJA, *Una ciutat catalana: Lleida, 1358-1500*, Lleida, 2010, p. 90.

¹¹ El torrent de la Femosa neix prop de Borges Blanques, en les serres que limiten l'Urgell i la Conca de Barberà, i desemboca al Segre, després de passar per Juneda, Puigverd i Artesa de Lleida, aigües avall de Lleida capital.

Unes dades moltes de les quals en part veurem confirmades documentalment. Indica, a més a més, l'ús d'altres pedres, algunes foranes com l'emprada per les columnetes «cortinaires» de l'altar major que descriu de pedra calcària nummulítica (sic) de Girona, afegint, de la mateixa forma com succeïa en la majoria d'exemples contemporanis.¹² En canvi, per al grup escultòric de l'Anunciata proposa l'ús d'una calcària molt densa i de gra fi, puntualitzant com «n'hem vist de semblants vora de Lleida...», la qual cosa ve a confirmar la visita que degué efectuar a alguna de les pedreres properes a Lleida, com la d'Astor¹³ o la de la Cogullada. Puntualitza així mateix que les pedres més compactes i resistents foren emprades per als fusts de les columnes, els capitells, les arquivoltes i guardapols de les obertures, mentre que per a cornises, àbacs, impostes llises, arcs i sòcols, assenyala que s'empraren pedres fortes, emperò de gra no tan fi.

Finalment la pedra ordinària, que denomina del «terror», com suara hem vist, seleccionada prèviament, la veu emprada la més forta en els contraforts i murs exteriors, la mitjana en l'interior, i la més lleugera en els plements de les voltes de creueria, mentre que per la coberta hi situa l'ús de la pedra més tendra i fàcil de tallar. En aquest sentit podem avançar que, a través de la documentació, en bona mesura es confirma el que ens indica. Moltes de les lloses emprades a les cobertes o als enllosats del terra foren extretes de la pedrera de Gardeny o de la de Sant Ruf, atès que segurament responien a aquestes característiques.

Com a arquitecte que era, amb estrets vincles amb arquitectes de Barcelona, com ara Gaudí -es conserva una entrevista que li féu i un treball monogràfic editat-, resulta evident que s'interessés per la tipologia de les pedres, partint de la seva experiència i, de ben segur, les prospeccions que efectuà en pedreres o penyals dels voltants de Lleida, deixant així constància de la importància del coneixement de la pedra per a un millor estudi dels monuments. Darrerament és motiu de màxim interès el fet de poder descriure els tipus de pedra d'un edifici i poder-ne precisar llur procedència, a través dels estudis geològics o de la documentació, sobretot de cara a la restauració com, de fet, ja s'està fent actualment.

Amb aquesta ponència, pretenem aportar noves dades, atesa la seva importància per a una millor valoració i estudi dels monuments. Tenir un bon coneixement de les pedreres d'on procedeix la pedra emprada a la catedral lleidatana o en altres monuments de la ciutat, com ara el palau de la Paeria, o les esglésies de Sant Llo-

¹² Aquestes columnes hi ha constància que es feren, i es conserven actualment al Museu de Lleida, Diocesa i Comarcal vid. Ximo COMPANY, Isidre PUIG i Jesús TARRAGONA (ed.), *Museu Diocesà de Lleida (1893-1993). Catàleg. Exposició Pulchra*, Lleida, 1993, p. 178; Francesc FITÉ LLEVOT «Litúrgia i cultura a la Seu Vella de Lleida», a *Seu Vella, l'esplendor retrobada*, Lleida, 2003, p. 101 i 114, n. 84.

¹³ Seguint el curs del torrent de la Femosa, al terme d'Alfès, es troba la pedrera del Riu Set que veurem documentar i prop la pedrera del riu Aspa, prop d'on precisament es trobava la pedrera d'Astor que esmenta Bergós i que segurament visità. Més a l'oest es trobaven les pedreres d'Arbeca que situa perfectament la Dra. Argilés -vid. C. ARGILÉS, *Una ciutat catalana: Lleida...*, p. 90.

renç i Sant Martí, creiem que és una fita important a assolir. Lleida no difereix d'altres centres cívics en l'ús de pedreres de l'entorn de la ciutat, com ara València, Barcelona, Girona o Tarragona. Per aquesta tasca és important, no solament estudiar geològicament la composició i procedència de les pedres, sinó també impulsar els estudis arqueològics de pedreres. Uns estudis que ja estan en curs, emperò que cal incrementar.

II - Estudis

Hem parlat de Bergós com a pioner en aquest tipus d'estudis i hem vist els autors que ens han aportat les primeres dades sobre pedreres, especialment Pleyan de Porta, a nivell historiogràfic. Després d'aquests historiadors lleidatans, hem d'esperar un munt d'anys abans de poder citar dos altres autors importants, a nivell documental, circumscrits fonamentalment a l'estudi de la Seu Vella, com són Gabriel Alonso García¹⁴ i Caterina Argilés i Aluja.¹⁵ En ambdós casos es tracta de treballs de recerca que han girat fonamentalment entorn dels *Llibres d'Obra* de l'Arxiu Capítular de Lleida. En el cas de Gabriel Alonso, en la seva obra més coneguda, adreçada a l'estudi dels Mestres d'obra de la catedral de Lleida i els seus col·laboradors, en la qual ens ofereix un panorama ampli sobre l'activitat dels picapedrers durant la direcció dels distints mestre d'obra de la Seu lleidatana, acompanyada d'una selecció de textos transcrits dels Llibres d'Obra, a la que se sumen algunes notícies sobre pedreres, en la majoria de casos breus i puntuals.

En el cas de la Dra. Argilés, en la seva tesi sobre els preus i salaris de la Lleida dels segles XIV-XV, editada recentment,¹⁶ ofereix també una síntesi sobre l'activitat dels picapedrers sota la direcció dels mestres d'obra de la Seu Vella, a partir dels Llibres d'Obra, any per any, assenyalant breument allò referent a l'activitat a les pedreres, alguns cops a partir del publicat per Alonso. També dedica apartats de síntesi, sobre la tasca concreta dels mestres d'obra i dels diferents artesans que intervingueren en la construcció de la Seu, picapedrers, fusters i ferrers fonamentalment. I en aquest sentit, hi ha un petit apartat dedicat a les pedreres, molt breu, on es fa ressò de les referències aportades per Alonso, tot veient de situar-les en un croquis, alhora que, a partir d'obres de referència sobre la construcció de distintes catedrals, dibuixa el panorama general de l'activitat dels picapedrers.¹⁷ Val a dir que el seu treball es planteja, des d'aquesta perspectiva, amb l'objectiu de completar el llibre d'Alonso.

¹⁴ Gabriel ALONSO GARCÍA, *Los maestros de la 'Seu Vella de Lleida' y sus colaboradores*, Lleida, 1976.

¹⁵ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*

¹⁶ C. ARGILÉS, *Una ciutat catalana: Lleida...*

¹⁷ *Ibidem*, p. 89-96.

A aquests autors cal afegir-hi la Dra. Francesca Español, que aplega un conjunt de notícies documentals, a les quals en part ja ens hem referit, relacionades amb pedreres i picapedrers, en la seva ponència del Congrés de la Seu Vella del 1991, majorment extretes dels Llibres de protocols de l'Arxiu Capitular de Lleida, o dels registres de Cancelleria de l'ACA.¹⁸ Per la nostra part, hem també aplegat notícies dels llibres de Protocols, corresponents al segle XV, publicades en part en un dels volums promoguts pels Amics de la Seu Vella de Lleida (1996).¹⁹

La manca sovint de precisió i les moltes llacunes dels treballs d'Alonso i, en menor mesura, de la Dra. Caterina Argilés, és el que ens ha esperonat a efectuar aquesta aportació entorn de les pedreres i les obres que s'emprengueren a la catedral lleidatana, a partir de la documentació esmentada, protocols i Llibres d'Obra, per tal de precisar millor les diferents tasques, des de la selecció de la pedrera, als treballs previs i de preparació de la pedrera, sobretot de neteja, i els corresponents a l'extracció de la pedra, sovint sota la direcció del mestre d'obra, així com del seu transport fins a la Seu.

Dins d'aquest panorama, veurem com l'activitat d'explotació de les pedreres en uns casos era gestionada directament pel mestre d'obra i el seu equip de picapedrers, mentre que en altres, més al segle XV, la pedra era contractada a picapedrers especialitzats en aquest tipus de tasca, en partides convingudes, freqüent en el cas de les lloses: uns operaris professionals que treballaven pel seu compte com a empresaris als qui es contractaven les lloses o pedres de fil a preu fet, incloses les despeses de transport. Per tant, una tasca autònoma que implicava la possessió de la pedrera en lloguer o, almenys, amb el permís d'explotació. Qüestions, totes elles, que no podran ser esbrinades de forma satisfactòria en el treball que exposem.

Hi ha altres tasques que complementaven l'activitat extractiva de la pedra que la documentació ens deixa conèixer, sempre des de pedreres a l'aire lliure que són les que ens apareixen en explotació a la zona lleidatana, com la reparació de ponts i camins pel transport de la pedra, una tasca que calia fer anualment després de les pluges de l'hivern i primavera. El transport de la pedra escalabornada o ja tallada es solia fer amb carros fins a la Seu Vella o fins a les ribes del riu Segre, des d'on era traslladada en barca fins als arenys, generalment el de Gardeny i el de Magdalena i, des d'allí, mitjançant carros, homes de ribera o bastaixos, era pujada fins al turó de la Seu, a peu d'obra, a la llotja o a la Casa de l'obra, el lloc on es guardaven els materials de construcció i les eines.

¹⁸ Vid. supra notes 2 i 3.

¹⁹ Francesc FITE LLEVOT, «La Seu Vella de Lleida, noves dades sobre la seva construcció, arran de notícies extretes dels volums de protocols», a Isidro G. BANGO i Joan J. BUSQUETA (ed.), *Gombau de Camprorells, bisbe de Lleida a l'alba del segle XIII*, Lleida, 1996, p. 157-182.

III - Pedreres de l'àrea de Lleida

Abans de fer l'exposició sobre les distintes pedreres que es documenten, en donarem la relació amb la seva ubicació. Val a dir que totes es troben bastant properes a Lleida, unes a l'entorn de la pròpia ciutat, a la banda dreta del Segre, mentre que altres, exceptuant la de Torrefarrera, es troben a la banda esquerra del Segre i més allunyades.

Entorn a la ciutat tenim: **Gardeny, Sant Ruf, Besora, al Turó de la Seu Vella, Balàfia i Gualda.**

A la banda esquerra del Segre, entre Aspa i Alfés, totes al costat del torrent de la Femosa: **Pedros, la Cogullada, Astor, Riu Set o Alfés i Aspa,** dins la comarca del Segrià.

A la comarca de les Garrigues, a la Floresta, no massa lluny d'aquesta zona, hi tenim les pedreres de: **Arbeca, Sant Salvador i Sant Celoni,** ubicades més al sud.

A la contrada d'Urgell: la **pedrera de Castellserà.**

En tots els casos, com hem dit, es tracta de pedreres a l'aire lliure. Com a exemple il·lustratiu del tipus de pedrera a l'aire lliure, destaquem la pedrera d'Astor, perfectament visible, on hom pot veure des de la tipologia de la pedrera fins a testimonis de la seva explotació i extracció de la pedra, àdhuc amb alguns exemples abandonats de pedres escalornades o quasi preparades, a l'espera del polit final que s'executava al lloc on eren emprades, en el nostre cas la Seu Vella. Cal afegir que aquesta pedrera s'explotà tot al llarg de l'època moderna, inclòs el s. XVIII, cosa que dificulta l'estudi i època dels vestigis i senyals visibles als afloraments de les roques.

IV - Obres documentades, mestres d'obra i pedreres

Claustre i portal dels Apòstols

Les primeres dades sobre la talla i transport de la pedra, a més de la notícia assenyalada de les 6.000 pedres, procedents de la pedrera de Gardeny, atorgades el 1310 pel rei Jaume el Just per a l'obra del claustre, les posseïm mercès als Llibres de Protocols consultats per la Dra. Español, en què es conserven una sèrie d'actes de compravenda i èpoques -la més antiga del 4 de juliol de 1338-, on es fa constar, per part del mestre d'obra de la Seu, Guillem d'Enill,²⁰ la percepció de 495 sous i 6 diners que se li devien per les 991 pedres que havia fet tallar per manament del

²⁰ Aquest mestre fou nomenat mestre d'obra de la Seu Vella l'any 1317 --vid. Joan BUSQUETA RIU «Notícia del possible epitafi del dominic fra Guillem d'Aranyó, bisbe de Lleida (1314-1321)», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, vol. 25 (2015), p. 335-340.

FIGURA 2: Pedrera d'Astor, explotada en època medieval i moderna

Sr. Bisbe, destinades a la construcció de la volta del claustre *ante hospicium decane Ilerde*,²¹ és a dir, pel tram de volta septentrional de l'ala oriental del claustre, sense, emperò, que se'ns indiqui la pedrera d'on foren extretes.²² També fa època d'altres 60 sous jaquesos el lapicida Domènec Rei a Pere Sala, canonge obrer, «sibi debitis pro aportando ad dictum claustrum quod dicta volta quatuor quaretades lapidum», és a dir, que un picapedrer sota la direcció del mestre d'obra, es féu càrrec del transport de les pedres.²³ L'11 de setembre de 1339, també a través d'una època,

²¹ F. ESPAÑOL, «La Catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas... », p. 207, ap. 18.

²² Hi ha una referència documental, donada a conèixer també per la Dra. Español, novament una època, emesa el 29 d'octubre de 1337, mercès a la qual ens assabentem que en Guillem Enill cobrà 307 sous i sis diners jaquesos que se li devien *Ratione lapidum albarum capellarum Hugonis de Cardona et Ardemini*, és a dir per pedres blanques que s'havien destinat a les capelles d'Hug de Cardona i un tal Ardemini *de quibus ut ipse Guillelmus dixit ita convenerat cum domino episcopo et Guillelmo Ferrari, tunc operario dicte fabricae*. Aquesta referència sobre pedra blanca, malgrat no mencionar-se la pedrera, ens indica clarament que es tracta de pedra no procedent de les pedreres de prop de la ciutat, sinó de les mes allunyades, del Riu Set o Aspa –vid. F. ESPAÑOL, «La Catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas... », p. 207, ap. 17.

²³ *Ibidem*, p. 208, ap. 19.

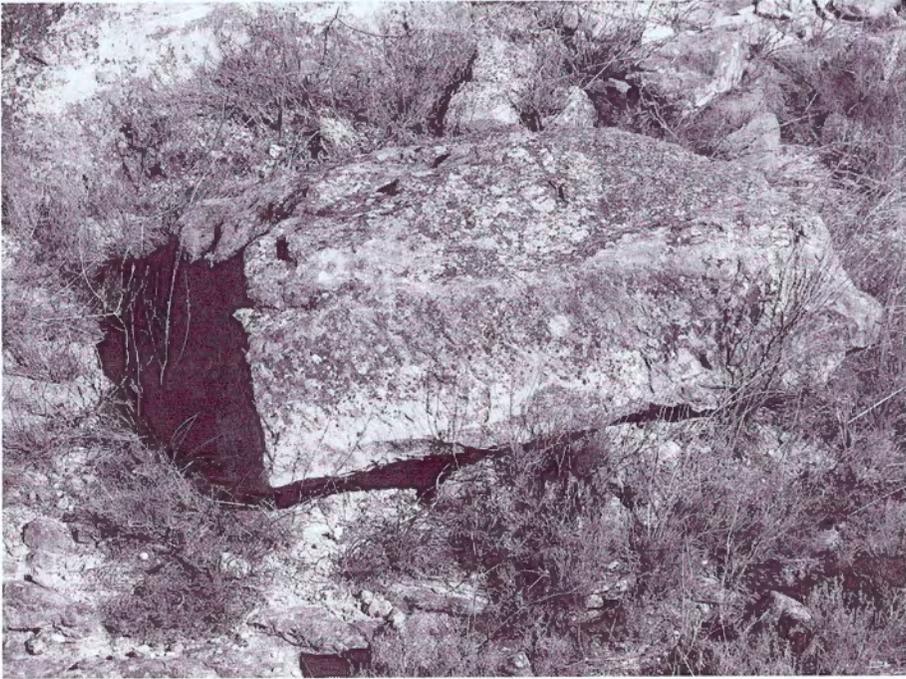

FIGURA 3: Pedrera d'Astor, detall d'una pedra abandonada, «escalabornada», sense polir

sabem del pagament de 980 sous a Bartomeu d'Almenar, veí de Lleida, per 68 carretades de pedra transportades *ad opus fiendi ante capellam beatorum Filipi et Jacobi in claustro*. És a dir, el transport de la pedra per una arcada de la galeria oest, limitant amb el portal dels Apòstols, sense especificar en cap cas la pedrera.²⁴

Molt interessant resulta, malgrat no especificar tampoc la pedrera, una època del 4 de febrer de 1340, per la qual ens assabentem que el picapedrer de Lleida Bernat Isarn cobrà 630 sous i 15 diners jaquesos per 445 pedres i lloses que havia preparat, molt possiblement per l'obra del claustre igualment.²⁵

El 15 de gener de 1359, finalida l'obra del claustre, s'inicià l'obra del portal dels Apòstols, sota la direcció de Jaume Cascalls; és el que es desprèn d'un acte de venda mercès al qual se'ns dona notícia que els picapedrers de la ciutat de Lleida, Francesc de Verdú i Esteve d'Areny, lliuraren 100 pedres *taylades gastades de guisa que bestia les pugue portar a la ciutat*, sense especificar la pedrera.²⁶ Segurament es tracta d'una

²⁴ *Ibidem*, p. 208, ap. 20.

²⁵ *Ibidem*, p. 208, ap. 22.

²⁶ *Ibidem*, p. 209, ap. 27.

FIGURA 4: Pedrera d'Astor, detall de senyals d'extracció a la roca

pedrera d'Aspa, almenys és el que sembla desprendre's d'una època que signen ambdós picapedrers el 24 de febrer, on confessen haver rebut una part dels diners que se'ls devia, de mans del canonge obrer, a saber, 211 sous i 10 diners per 123 pedres que havien tallat, assenyalant *in Rivosiris ad opus portale claustris sedis ilerdense*,²⁷ és a dir, la pedrera del «Riu Set».

Per tant, pel que fa al portal dels Apòstols, tenim la seguretat que la pedra procedia de la zona d'Alfés. De l'1 de març del mateix any, hi ha una altra època, que ara signen els picapedrers de Lleida, Ramon de Balcebre i Pere Aranyó, de 16 lliures i mitja jaqueses, que ho ratifica, doncs es diu *pro precio centum septuaginta lapidum in loco Rivosiri*.²⁸ Aquests mateixos, el 8 de març, signen una altra època de 130 sous jaquesos a favor del canonge obrer Bernat de Boneu *restantis ad solvendum nobis de illis XVI libras et mediam jacenses quas nobis debeatis de precio CLXX lapidibus de Riudeset*...²⁹ És interessant destacar que en aquest darrer document hi apa-

²⁷ *Ibidem*, p. 209-210, ap. 28.

²⁸ *Ibidem*, p. 210, ap. 29.

²⁹ *Ibidem*, p. 210, ap. 30.

reix de testimoni «Jacobus de Cascayls», el mestre d'obra que dirigia l'obra del portal, com hem dit. Hi ha un tercer document a destacar, novament un protocol, del mes de març de 1360 igualment, on es detallen les pedres venudes pels esmentats picapedrers, tallades segons *qualga que lo maestre de la Seu nos donara*, és a dir, Jaume Cascalls els facilità la plantilla per tallar les pedres; *centum septuaginta lapides desgastades en pedrera suficientment, scilicet XX tabernacles e sexanta corbes e les romanents que sian de motle menor...*³⁰ Signa després dels testimonis Jaume Cascalls *fideiussor predictorum fuit magister Jacobus Cascayls LXX solidos VII denarios*.

A través de la documentació exhumada per la Dra. Español, entre 1359-1360, l'activitat a la pedrera del «Riu Set» se segueix registrant. Així els mencionats picapedrers Aparici Cervoll i Joan Mateu, el 24 de juliol de 1360, fan acte de venda a favor de l'obra de la Seu, de 300 pedres de fil i altres 100 de *volt et revolt de la pedrera del riu Set*, per les quals el canonge obrer Bernat de Boneu els promet pagar 100 sous sobre el preu total de 541 sous, 7 diners i 50 per cadascun *postquam operatus fueritis in dicta pedrera*.³¹ Hi ha quatre èpoques del 20 d'agost, el 6 de setembre, el 13 de setembre i el 7 d'octubre, on consten la resta de pagaments efectuats pel canonge obrer per les pedres que ambdós prepararen.³²

A partir del 1361, a través dels Llibres d'Obra podem seguir documentant, amb una informació més detallada, l'activitat a les pedreres. Així, entre els anys 1361-1464, registrem per primer cop l'explotació d'una nova pedrera, la de la Cogullada,³³ sota la direcció del mestre d'obra Jaume Cascalls. La pedrera de la Cogullada, com hem dit, estava situada al costat del torrent de la Femosa que desaigua al riu Segre. La primera notícia és del 23 de juny de 1361, i anota la despesa del transport de pedra des del riu, prèviament tallada durant l'hivern.³⁴ L'any següent, es registra el treball, a la pedrera, per part del mestre d'obra amb una quinzena de picapedrers;³⁵ l'any 1363 s'anoten despeses de reparació del pont de Vilanova de la Femosa i consta que es mana «adobar lo camí davall de lo molí de Gardeny», i es fa constar que es talla pedra i es transporta a la Seu.³⁶ Una reparació que es do-

³⁰ *Ibidem*, p. 210, ap. 31.

³¹ *Ibidem*, p. 211, ap. 34.

³² *Ibidem*, p. 211-212, ap. 35, 36, 37 i 38.

³³ Aquesta pedrera surt esmentada clarament el 1363, al Llibre d'Obra, vol. 43, f. 14v –documentada per primer cop per G. ALONSO, *Los maestros...*, p. 37.

³⁴ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 71.

³⁵ Trobem registrat als Llibres d'Obra, en concret al vol. 43, any 1362, f. 3r i v, 4v, 5r i v, despeses fetes a la pedrera pagades el 6 d'agost, a Jaume Cascalls i el seu equip de picapedrers; despeses que novament registrem en les setmanes del 26 d'agost, 4 de setembre, 11 de setembre, 18 de setembre i 2 d'octubre. El 16 d'octubre es registren (f. 6r i v) pagaments per *escombrar la pedrera* i al fuster Guillem Morelló per la talla de fusta d'om i preparar-la per la reparació de les *caretes* de transport. També registrem un pagament al fuster Peyrot per una cana de noguer sech que es comprà per a taules i «arays» per les carretes.

³⁶ Dins del volum 43, any 1363, seguim registrant despeses a la pedrera. Primerament el 5 de febrer, entre altres la reparació dels camins *per hon pogués passar la carreta* (f. 10r). El 23 de juliol es paga a mestre Jaume Cascalls i els *daval elegits* per adobar los ponts de Vilanova de Femosa, a mes de *pedres e loses que*

cumenta altre cop a l'any següent, quan deixem de registrar l'activitat de Jaume Cascalls. Les despeses que anotem el 1364, sense una presència tan activa de Cascalls, ja corresponen al mes d'agost i duren fins a l'octubre,³⁷ havent d'esperar a l'any 1365 per seguir registrant despeses de transport de pedra, reparació del pont de Femosa i dels camins.³⁸

Croerada dels Fillols et alii

Si passem al mestratge de Guillem Solivella, gendre de Cascalls, anotem primerament la seva activitat a la croerada dels Fillols des del 1385, juntament amb la del campanar. L'any 1386 l'activitat de Solivella i el seu equip de picapedrers se centrà especialment en l'obra de la croerada, per a la qual sembla que s'anà a tallar la pedra a Aspa, a la pedrera d'en Çeloni «damunt lo bovar de Çeguet»,³⁹ emperò

compraren a la dita obra (f. 12v). El 30 de juliol es registren noves despeses corresponents a 4 jornals que Cascalls i els seus homes dedicaren a adobar els camins *e la obra al riu avan...* També es pagà a Esteve d'Areny i companys nomenats *que foren al riu per amenant les pedres al cargador e per aliviar les pedres per raó que les besties les pogessen tirar...* La relació de depeses inclou també 19 lliures de claus per clavar la carreta (f. 13r). A més de les carretes s'hi anoten despeses pels muls del capítol, emprats en el transport, així llegim que transportaren *una imaga del riu a mestre Cascayls* per preu de 6 sous; també llegim que portaren a *Maestre Jachme de Cascayls I vexel* per preu de 8 sous (f. 18v-19r). El 5 d'agost novament registrem la feina de 4 manobres per adobar *los camins de lo pont* (f. 21r). Consta l'11 d'agost la despesa de *port les himages de sent Agustí tro a la Seu* i, per l'obra de la llotja, el 27 d'agost la despesa de 4 sous de *loguer 1 bestia que porta pedra de fyl del pont a la Seu* (f. 22r i v). Aquestes despeses s'anoten conjuntament amb les de treball a la pedrera, per la qual cosa el 5 de setembre s'han d'adobar novament els camins i féu falta contractar *II fembres que portaren pedres al pont de Santa Fe per ço com les carretes hi afangaven...* (f. 22v). El 24 de setembre s'anota com el dilluns 18 de dit mes *aguen (d'anar) al pont daual lo molí de Gardeny adobar los camins IX homens...* Al dimecres s'assenyala *comença de tirar la carreta les pedres del Segre a la Seu. Aquest dia aguen I roci d'en Guillem Gili lo qual avie ja tirat ab lo pareyl de la obra la carreta del riu tro a Segre, primer de loguer ab I home... 3 sous, 6 diners; Item aquest dia costaren de passar ab dues les carretes Segre per ço com venie gran que les pedres avie totes enroïnades ab lo ponto d'en Vermeyl pescador; Item costaren de port II costés del Cap Pont tro ali hon carregaven les pedres a la carreta... XII sous; Item costaren de port II himages del Cap Pont tro a la Seu... VII sous* i el dijous següent *aguen VII homens que aydaren a traure les pedres de riba Segre, aydaren a carregar a la carreta...* (f. 24r i v). Aquestes despeses de transport, lloguer de mules, etc., continua el mes d'octubre almenys fins la setmana del 8, dia en què s'anota *s'acabaren de puïar les pedres grosses tro al pla del palau del senyor bisbe* (f. 25r-26v). L'activitat a la pedrera i el transport de pedra va seguir tot el mes d'octubre, tot i que les despeses fins al desembre són més d'activitat a la llotja. Hem d'esperar al 24 de desembre perquè el treball a la pedrera es reactivi, llegim *Foren pagats an Esteve d'Areny piquer al (qui) foren donades a tayllar e a picar D pedres de fyl d'aquella pedra del Riu, a raó de II sous IV diners ...*

³⁷ Vid. f. 50v-53r.

³⁸ Llegim com l'11 de gener *carreïaren les mules leyndes de la volta com no podien anar al Riu...* El 4 de febrer *costaren 11 homens de loguer que adobaren 1 port de loses hon pase la carreta a la Femosa que adobaren lo pont a raó de XXII diners...* El 16 d'abril llegim *logui XII homens e 1 fembra que feren camins a la carreta de les pedres que après feyt avien taylades n'Esteve d'Areny e en Domingo Blanch, los homens cascú XX diners e la fembra XI diners...* El dimarts següent s'assenyala *vingueren del Riu VI homens e romangueren la VI homens e la fembra que avien a recórrer los camins, lo pont de la Femosa que la pluvia avie desfeyt...* (f. 54r-56r).

³⁹ Aquesta notícia la recollí Alonso —vid. G. ALONSO, *Los maestros...*, p. 55 i 63, on ofereix la transcripció de la notícia, procedent del Llibre d'Obra, vol. 41 (1386-1387), f. 19r, on s'especifica que la pedra que s'extreia era per a la croerada i per al campanar.

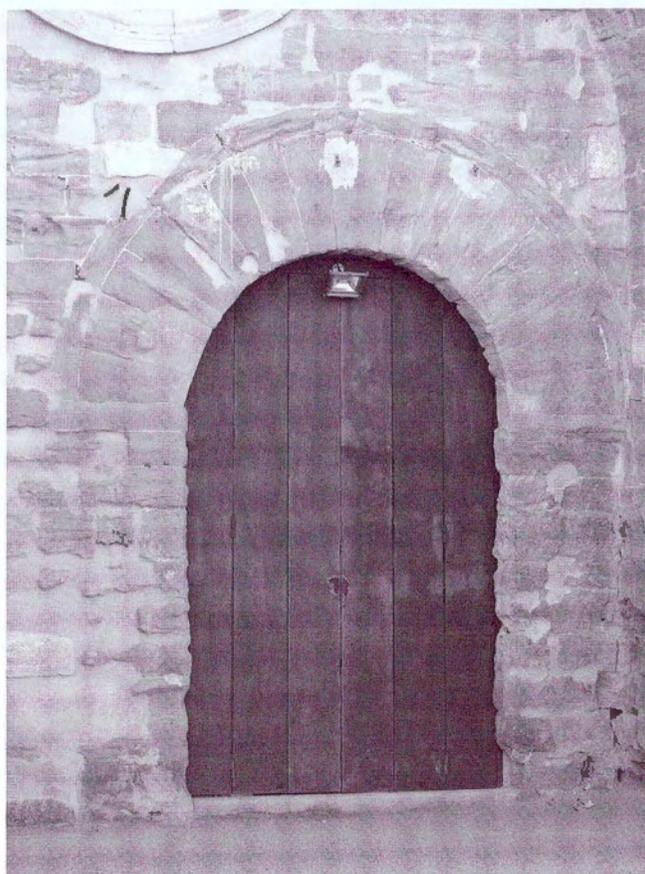

FIGURA 5: Portal del Castell del Rei. Cap la possibilitat que la pedra sigui del propi turó, d'una pedrera propera a la torre de Besora, documentada el 1273

també a la pedrera de Riu de Set. Hi ha unes capitulacions del 13 de gener de 1385 que ens documenten ja en dit any, activitat en dita pedrera, establertes entre Berenguer de Vallonga, canonge paborde i obrer de la Seu Vella, i els picapedrers Arnau Jordana i Alfons Vicent. Aquests es comprometen a tallar entre 80 i 100 pedres fins a Carnestoltes, a raó de dos sous i un diner, al «Riu Aspa», en el banc ja elegit pel mestre Guillem Solivella i netejat pel picapedrer A. d'Areny. En dites capitulacions s'indiquen les mesures que han de posseir les pedres i s'indica el mestre d'obra pel control de l'execució. Per altra part, el capítol els cedeix les eines per extreure la pedra i el procurador de l'obra, Joan Solà, els avança 60 sous. Finalment s'estipulen els terminis dels pagaments i l'obligació de depositar la pedra en el *loch*

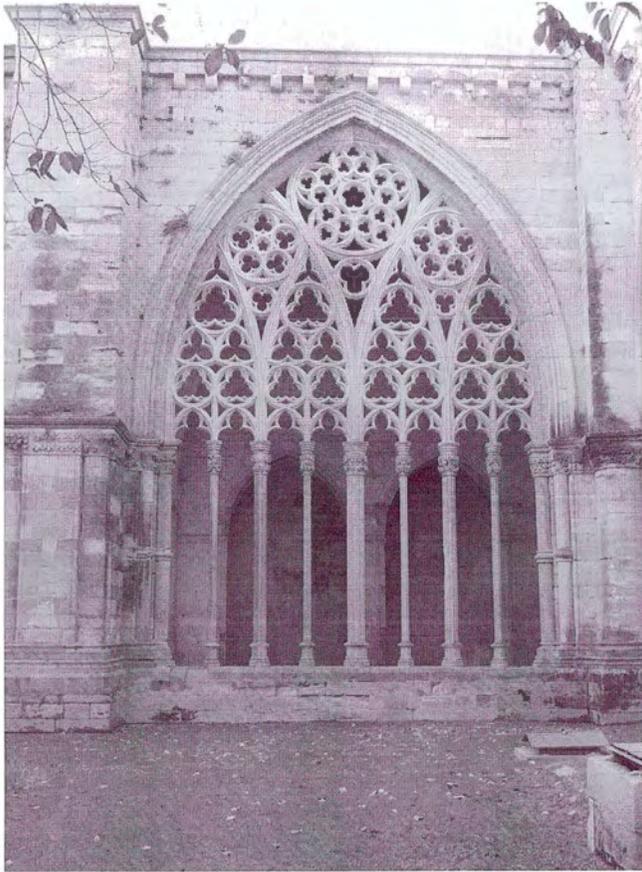

FIGURA 6: La construcció d'aquesta claraboia de la galeria oest del claustre, s'estava construint l'any 1339, molt possiblement amb pedra de la zona d'Aspa

*que la carreta puyse prendre.*⁴⁰ Existeix un protocol també sobre l'activitat en aquesta pedrera, corresponent a unes capitulacions signades el 28 de març de 1386 pel canonge obrer Mateu Pellicer i el mestre Guillem Solivella amb el fuster de Lleida Domènec Barayller pel transport de 300 pedres des del riu Aspa fins al claustre de la Seu, en el mateix lloc, s'assenyala, on ja s'havia transportat pedra des de la pedrera de Gardeny. El transport comprenia quatre carretades, que calia traslladar fins al pont, i 12 o 14 pedres somadals; una tasca que havia de fer-se durant el

⁴⁰ Veure apèndix, doc. I. Agraïxo al Dr. Alberto Velasco, que m'hagi facilitat aquestes capitulacions que adjunto en apèndix.

mes de maig.⁴¹ L'activitat continuà en dit any fins al mes de desembre, emperò.⁴² L'any 1387 la croerada no estava encara enllestida i mancava pedra, per la qual cosa Guillem Solivella i el piquer Esteve Gostant anaren a Aspa per senyalar i triar les 200 lloses que el capítol havia comprat a Gort, trobant-ne únicament 100.⁴³

Una altra obra documentada durant el mestratge de Solivella és l'enllosat de la teulada de la Pia Almoina. El 7 de gener de 1389, per manament del bisbe i capítol, es feren tallar als picapedrers n'Alfons Vicenç, Pere Lera i Pere de Torrent, piquers de Lleida, 300 lloses i 200 pedres de fil, segons la «gualga» facilitada pel mestre d'obra, a la pedrera de Gardeny, les quals foren transportades a la Seu el 25 de novembre.⁴⁴ L'any següent, als piquers Berenguer Espylls i Esteve Gostant se'ls manà que «esquayrassen» les lloses i pedres de fil portades l'any anterior de la pedrera de Gardeny.⁴⁵

L'any 1392 es manà tallar altres 300 pedres ara per a la coberta de la Casa del Capítol que s'encarregaren a preu fet als piquers de Lleida Berenguer Celoni, Pere d'Areny i Sanxo Nicolau.⁴⁶ Cal puntualitzar que aleshores la sala capitular s'ubicava on després hi haurà la capella de Santa Maria in Sede, a tocar de la porta d'entrada a la Seu. Cal suposar que també fou pedra procedent de Gardeny. Sobre aquesta comanda posem constància de la seva execució mercès a un rebut on els esmentats picapedrers confessen haver rebut el pagament de 700 sous jaquesos. A més hi ha constància del seu transport, per un altre rebut que signa el mercader de Lleida Pere Samasano, confessant haver cobrat 225 sous jaquesos pel transport de les lloses esmentades a raó de 9 diners per llosa.

⁴¹ F. FITÉ, «La Seu Vella de Lleida, noves dades sobre la seva construcció...», p. 174-175.

⁴² Les dades sobre dita activitat consten en el Llibre d'Obra, vol. 41 i corresponen a pagaments efectuats pel canonge obrer, el 2 de setembre *per LXIX pedres que vinyueren del Riu e son d'aquelles que tayla Arnau Jordana, en Pere d'Areny e n'Alfonso a for de XIV diners...* i el 10 de setembre per un pagament *per lo port de XXIV pedres que vinyueren de Ryu* i el 16 del mateix mes *per lo port de XL pedres...* a raó de II sous i IV diners per peça. Novament el 23 de setembre es registra un pagament per transportar des de la dita pedrera 18 pedres, i un de nou el 30 de dit mes, ara d'XI pedres. Al mes d'octubre, el dia 7 torna a registrar-se un pagament pel transport de pedra, ara de 15 pedres (f. 3r-5v). El 21 d'octubre l'obra paga per *una cavaladura que anà a la pedrera per regonexer la pedrera si aviye pedra taylada per a les doeles*. També consta la despesa per un *somer que porta tots los ferraments quey anaren a la pedrera e per tornarlos dels menestrals*. Així mateix es paga per portar *los ferraments a luçar a Leyda e quey agueren en acabar de tayllar*. Despeses semblants se segueixen registrant fins al desembre (f. 6r-11v). Acabarem amb una referència del XVII de març de 1387, corresponent a un pagament efectuat per R. Solà als que *obraren en la setmana finida en la pedrera del Ryu per tayllar les que es calien sota l'arch principal y de la croerada y en piquar les loses* (11v).

⁴³ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, p. 85.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 90.

⁴⁵ Vid. Llibre d'Obra, vol. 41 (1386-1391), 2 de gener 1391, f. 16r; el 26 de febrer en Domènec Torres i Berenguer Celoni piquers venen per l'obra de la coberta de l'almoina 100 pedres de fil en la *pedrera de Gardeny deguastades posades a carreguador a for de VIII diners la pedra*. En un nou registre llegim *Item fo feit preu jo present per lo mestre de la Seu ab en Matheu de Mullerat e ab Simó Obach que aportessin de la pedrera de Guardeny les desús dites C pedres...* Com encara mancava pedres de fil *prengué hom de les pedres que'l Senyor Bisbe avie a la pedrera de Guardeny, LXIII pedres de fil ab la condició de retreli atrestantes pedres* (f. 16r i v).

⁴⁶ G. ALONSO, *Los maestros...*, p. 66, ref. Llibre d'Obra., vol. 40, 1393, f. 4r.

Hi ha un compromís capitular d'aquest mateix any també sobre transport de pedra, ara des de la pedrera d'Aspa; un total de 150 pedres que destinaren a l'obra del cementiri, precisant que s'havien de portar fins al pati del palau episcopal.⁴⁷

Campanar i altres obres del mestratge de Solivella i el seu successor

L'any 1396 Guillem Solivella fa la traça de l'obra que se li encomanà per rematar el campanar, encarregant a un fuster fer *les motles de fusta de la orla o clara-boya*.⁴⁸ El més de març, convinguda l'obra, ja es documenta el mestre a la pedrera del Riu Aspa amb Esteve Gostant i Arnau Lordés, per la talla de la pedra, tasca que seguia activa el 23 d'abril amb la presència de més picapedrers.⁴⁹

L'any següent (1397), s'acorda amb els piquers Marc Barbà del mas Roig i Guillem Amat d'Alfés, la talla de 350 pedres a la mateixa pedrera, sense polir i atenint-se a les mides facilitades pel mestre. S'havien de tallar xambranes, pinacles i pedres de fil. L'acord es prengué el 19 de febrer i l'11 d'abril acudia el mestre a la pedrera, juntament amb el seu equip de picapedrers, per comprovar la talla de les pedres esmentades i escairar-les. Entre xambranes i pinacles es prepararen 35 peces, a més de 45 pedres de fil. La tasca continuà durant tot el mes i després es procedí al seu transport a la Seu Vella pel carreter Vicenç del Puerto. A causa que el Segre anava molt ple i el carros no podien passar, davant la necessitat de pedra, feren el transport homes de ribera.⁵⁰

L'any 1399 registrem un nou encàrrec, ara la talla de 1.000 pedres a la pedrera de la Cogullada, encomanades al picapedrer Ferrand de Vall, d'origen castellà, donzell i habitant de Montsó, per les quals se li pagaren 50 lliures jaqueses. Se li pagaren també 10 sous i mig per set pedres que tallà expressament per assentar les filloles de la torre major, confirmant el pagament Guillem Solivella.⁵¹ A més, el procurador de l'obra Guillem Carbó, comprà per dita obra, tres arcs que eren a la Cogullada, a Joan Martí del Soleràs per preu de 65 sous jaquesos, signant en el rebut igualment Guillem Solivella *magister operis*.

El 27 de gener de 1400 els picapedrers Arnau Roseylló, Joan Francès, Bartomeu i Andreu, macips del mestre, anaren a la pedrera del riu Aspa per preparar 6 pedres que ja estaven tallades per un dels panys del cos de coronament del campanar.⁵²

⁴⁷ Vid. F. FITÉ, «La Seu Vella de Lleida, noves dades sobre la seva construcció...», p. 161.

⁴⁸ Vid. Francesc FITÉ LLEVOT, «El campanar de la Seu Vella de Lleida», *Seu Vella. Anuari d'Història i Cultura*, núm. 5 (2006), p. 159; Caterina ARGILÉS ALUJA «La construcció del campanar de la Seu Vella segons els llibres d'obra», a M. Esther BALASCH (ed.), *Antoni Agustí bisbe de Lleida i arquebisbe de Tarragona (1517-1586)*, Lleida, 1995, p. 264.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 264-265.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 267-268.

⁵¹ Vid. F. FITÉ, «La Seu Vella de Lleida, noves dades sobre la seva construcció...», p. 162.

⁵² C. ARGILÉS, «La construcció del campanar de la Seu Vella...», p. 271.

El 28 del mateix mes hi registrem també treballant al piquer castellà Fernando de Vandongela, que estava tallant 222 pedres i 50 cairons.⁵³

L'activitat a la pedrera continuà fins avançada la primavera. El 4 de febrer el mestre d'obra havia contractat els piquers mestre Sanç, Pere d'Albesa i Joan Gamot per tallar 200 pedres per les xambranes i altres 200 pedres de fil, viatjant el propi mestre a la pedrera (24 d'abril) per fer un control de la feina. Cal advertir que en aquesta època actuava ja com a picapedrer-empresari el fill del mestre, de nom també Guillem, al qual el canonge obrer li encomanà l'1 d'octubre la talla de 1.000 pedres a la pedrera de la Cogullada, de les quals 100 havien de ser cairons. El transport de la pedra aniria a càrrec dels carreters Vicenç del Puerto i Diago Golmaç que es comprometeren a pujar la pedra fins a la Seu.⁵⁴

El 15 d'octubre del 1401 es contractà novament pedra a Guillem Solivella, en concret 800 pedres de les quals s'havia de fer càrrec ell mateix del seu transport fins a la Seu.⁵⁵ El 8 de maig de 1402 Antoni Artiga va anar a la pedrera pel control de la pedra contractada.⁵⁶ L'any 1403, el 21 de gener, el mestre d'obra i el procurador anaren a la pedrera per examinar les 1.000 pedres que se li havien encomanat a Guillem Solivella fill.⁵⁷

El 1404 no registrem cap treball a la pedrera, tot i així crida l'atenció una notícia sobre el transport de la pedra. Data del 3 d'octubre i es refereix al pagament que fou efectuat a dos bastaixos pel transport de «I pedra que lo mestre de la Seu los feu treure de Segre e portar a la Seu».⁵⁸

Guillem Solivella mor entorn al 1405, desconeixent el nom del mestre d'obra que el succeí, que per cert fou mestre d'obra també del claustre de Sant Pere d'Àger. Fins 1410 no ens apareixerà el nom d'un nou mestre d'obra, en aquest cas mestre Carlí, el normand que vingué a Lleida des de Barcelona, on s'havia fet càrrec del disseny del portal de la façana principal de la catedral. D'aquest període posseïm alguna notícia més; de l'any 1407, del 2 d'abril, la tasca de desenrunar la pedrera de Gardeny, encomanada a dos homes de plaça,⁵⁹ i el 8 de maig, l'endegament de la talla de pedra pel mestre de la Seu, acompanyat d'alguns piquers que hi roman-gueren fins el 13 de juny. Es dedicaren a tallar lloses que s'encarregà de polir el piquer Joan de Sanoya, el qual hi treballà del 17 de setembre al 5 de novembre.⁶⁰ L'any 1409, ens assabentem que el carreter, esmentat més amunt, Vicenç del Pu-

⁵³ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 103-104.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 104; també C. ARGILÉS, «La construcció del campanar de la Seu Vella...», p. 271-272.

⁵⁵ C. ARGILÉS, «La construcció del campanar de la Seu Vella...», p. 273.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 276.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 280.

⁵⁸ Llibre d'Obra, vol. 39, any 1404, f. 15r, *Missions fetes en comprar pedres e fer tirar a la Seu l'any MCCCC IIII*, en una de les quals llegim: *Item doni a dos bastaix a IIII d'octubre per I pedra que lo mestre de la Seu feu traure de Segre e portar a la Seu, de port III sous.*

⁵⁹ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 124.

⁶⁰ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 125.

erto *carretarius vicinus civitate Osce*, que treballava per al capítol, estava empresonat, motiu pel qual el capítol demanà la seva alliberació per fer-se càrrec del transport pendent de pedra des de la pedrera de la Cogullada.⁶¹

Mestria de Charles Gaulter o mestre Carlí

Durant la mestria de Charles Gaulter –o mestre Carlí– es continuà l'obra d'acabament del campanar, per la qual cosa registrem novament activitat a la pedrera de la Cogullada, segons consta en el Llibre d'Obra de l'any 1410;⁶² concretament, el 1413 aquest mestre es compromet a tallar 200 «croes» pel preu de 2.000 sous,⁶³ constant en un albarà del 22 de març de 1427 el cobrament de 132 lliures *per rahó de pedres tallades en la pedrera e obrades e posades en obra*.⁶⁴

L'any 1431 l'activitat es registra a la pedrera de Gardeny, on es torna a tallar lloses, en aquest cas per part dels piquers Berenguer Timoneda i Miquel Torrent, entre el 20 de juny i el 15 d'octubre, als que se sumaren la setmana següent el piquer Andreu Soler i dos picapedrers francesos, Pere Bellsur i Ale de Lió.⁶⁵ Encara en el 1432, el darrer any del mestratge de Charles Gaulter, es registra activitat a la pedrera de l'Astor, prop d'Aspa, i el transport de pedra des del riu. La pedra sembla que serví per a la reparació de la graonada del portal dels Fillols i fou el piquer Ramon Batlle qui s'encarregà de tallar les 150 pedres necessàries de 4 pams de llarg per 2,5 d'amplària i mig pam de gruix. La pedra del *bacedor* (pica beneitera?) del dit portal, en canvi, es tallà a la Cogullada pel piquer Antoni de la Meu.⁶⁶

El mestratge de Rotllí Gaulter

Quan fou contractat el germà de Charles Gaulter, Rotllí Gaulter, l'any 1436, es registra novament activitat a la pedreres. Primerament a la d'Astor, on es tallà la pedra per substituir el lllindar del portal dels Apòstols que s'havia trencat, en el qual hi treballà Ramon Batlle.⁶⁷ El 7 de maig anà a la pedrera de la Cogullada

⁶¹ F. FITÉ, «La Seu Vella de Lleida, noves dades sobre la seva construcció...», p.162-163.

⁶² G. ALONSO, *Los maestros...*, p. 89.

⁶³ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 127.

⁶⁴ G. ALONSO, *Los maestros...*, p. 94. Es tracta d'un albarà solt dins el Llibre d'Obra, vol. 37 (1415-1431), on llegim *Jo Carlí Gaulter mestre de la obra de la Seu confès aver aguts e rebuts de vos Mossèn Guillem Albi, procurador de la dita obra, per rahó de la obra feta de la paret detras la Seu e per la obra feta sobre la capella de Montcada e sobre la capella den Colom per rahó de pedres tallades en la pedrera e obrades e posades en obra e mestres pagats e jornals seus segons appar llargament en menut en paper scrits de la ma del dit mestre...*

⁶⁵ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 136-137.

⁶⁶ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 140.

⁶⁷ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 141.

mestre Rotllí Gaulter per tallar dos grans blocs de pedra per a la realització de dos apòstols que li foren encarregats per al portal dels Apòstols, Sant Andreu i Sant Jaume. A la pedrera s'hi registra el treball del mestre, del seu ajudant Benditxo i els piquers Gonçalvo de Çamora, Llorens de Daviu i Johan de Sangüesa.⁶⁸

El 7 de maig mestre Rotllí i el seu ajudant prepararen les pedres i ajudaren a carregar el llindar tallat a la pedrera d'Astor. Amb una de les pedres de la Cogullada, com hem dit, el mestre esculpí el Sant Andreu⁶⁹ i tot seguit el Sant Jaume per a la porta dels Apòstols. L'any següent (1437), documentem el transport de pedra, des de la Cogullada, tallada per Johan de Sangüesa; un total de 24 pedres pels terrats de la Canonja.⁷⁰

Tot just acabat l'apòstol Sant Jaume, aquest mateix any, la següent obra important que se li encomanà per part del capítol, fou la tomba de Berenguer Barutell, juntament amb altres sis apòstols, pels quals calia extreure els blocs de la mateixa pedrera. La comanda sobre el monument funerari, determinava que havia de col·locar-se davant l'altar major, dins del reixat, on estava enterrat el degà i que la pedra, per la seva talla, s'havia de portar d'una de les pedreres d'Arbeca. El dia 27 de maig viatjaren a Arbeca el canonge comissionat pel capítol Gabriel de Vilanova i el mestre d'obra per tramitar el permís de la pedrera escollida per tal d'endegar la tasca d'extracció de la pedra, ja que les pedreres eren propietat del comte de Prades, senyor d'Arbeca. El dia següent fou enviat el piquer d'Arbeca Antoni Sal·la per encarregar-se de la neteja de la pedrera, ajudat per dos homes de plaça. La tasca d'extracció de la pedra fou endegada el dia 3 de juny pel propi mestre i els piquers Joan Sagrera i Joan Soriana, als qual s'afegiren els piquers d'Arbeca Antoni Sal·la, Antoni Miret i Pere lo Gascó, així com el macip del mestre Antoni Escalant.⁷¹

El 3 d'agost estaven tallades totes les pedres i a punt de ser transportades a la Seu, per la qual cosa es procedí a adobar el camí fins al molí de Gardeny. L'encarregat del transport fou l'aiguader de Lleida Tomàs Verdú, que hi acudí amb els seus ases. El cost de la talla i transport fou de 952 sous.⁷²

L'any 1438 novament registrem activitat, ara a la pedrera de Torrefarrera, esmentada per primer cop -segons Alonso-, on hi treballaren, tallant lloses, els piquers Johan Escalant, Golçalvo de Çamora, Guispert de Montanyana i Arnau de

⁶⁸ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 141; G. ALONSO, *Los maestros...*, p. 107-108 (Llibre d'Obra, 40, 1436, f. 22r). FRANCESC FITÉ LLEVOT, «El monument funerari de l'ardiaca major de la Seu Vella de Lleida Berenguer Barutell», *Acta Mediaevalia*, núm. 22 (2001), p. 619-621.

⁶⁹ F. FITÉ, «El monument funerari...», p. 120-121.

⁷⁰ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 143. Per un rebut tenim notícia també del pagament fet aquest mateix any, el 17 de març, als piquers Johan Stalanç, Gonsalvo de Çamora, Gispert de Montanyana i Arnau Salvador, de 900 sous per 478 lloses de 4 pams de llargada per altres dos d'amplada, i altres 208 de 3 pams de llarg per 2,5 d'ample, signant de testimonis *Rotlli Galter magistri operis sedis ilerdensis et Gabriel Raedor*, presbiter de Tarragona -vid. F. FITÉ, «La Seu Vella de Lleida, noves dades sobre la seva construcció...», p. 175.

⁷¹ F. FITÉ, «El monument funerari...», p. 624-626 i 633-634.

⁷² *Ibidem*, p. 635.

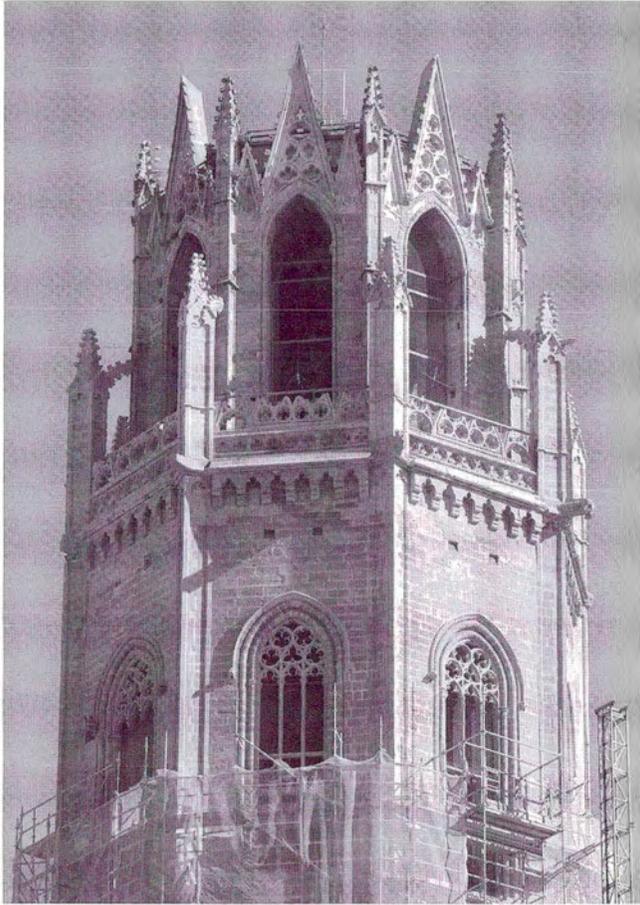

FIGURA 7: Sembla que la pedra d'aquesta part del campanar procedeix de la zona d'Alfés, de les pedreres del Riu Aspa i la Cogullada

Salvaterra; concretament, el 18 de març, se'ls hi encomanen 479 lloses de 4 pams de llarg per 2,3 d'ample i altres 208 de 3,5 pams de llarg per 2,5 d'ample que havien de servir per a les teulades de la Seu. Per tot, talla i transport a la Seu, cobraren 900 sous.⁷³

També fou extreta pedra de la pedrera de la Cogullada. El 22 d'agost registrem un pagament de 65 sous als piquers Gonçalvo de Çamora i Gispert de Montanyana per preu de 52 pedres que havien tallat, les quals havien de servir per als

⁷³ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 148

«entaulaments» de les mateixes cobertes de la Seu i altres dues peces per tallar una pica beneitera pel portal de Sant Berenguer.⁷⁴

Segurament la pedra de Torrefarrera era d'inferior qualitat que la de la Cogullada, per això s'escollí la pedra de la Cogullada pels entaulaments de la coberta que tallà Mari Baudry, un qualificat picapedrer d'origen gal que treballà també al monument funerari de Berenguer de Barutell.⁷⁵ També Rotllí s'encarregà de tallar els permòdols de la cantonada de sobre de la sagristia -capella de Sant Jaume i zona presbiteral. El mateix Baudry s'encarregà d'esculpir la pica beneitera.⁷⁶

L'any 1440 de nou es treballa a la pedrera de la Cogullada per tallar 496 *lapidis grossis* per l'acabament del campanar.⁷⁷ El preu fou de 5.064 sous i tres diners, se suposa amb el transport inclòs. L'any següent (1441) es continuà l'obra de la torre, motiu pel qual, en el mes de març, mestre Rotllí anà a veure la pedrera d'Aspa, sense que hi hagi més dades sobre l'activitat en dita pedrera.⁷⁸ Cal tenir present que a l'estiu d'aquest any va morir el mestre i restà l'obra paralizada.

L'activitat de Jordi Safont com a mestre d'obra

Ja mestre d'obra, Jordi Çafont es féu càrrec de les obres de l'arxiu, a la Canonja. Hi ha la possibilitat que amb aquesta obra s'hi relacionin 346 pedres de diferents mesures de la pedrera de la Cogullada, encomanades als piquers Joan Escalant i Joan de Sangüesa.⁷⁹ Tot i així no resta clar que fos aquest el seu ús. El que sí que sabem, és que l'any següent es treballava a l'obra de l'arxiu i que féu falta pedra i s'anà per aquest motiu a la Cogullada per tallar-ne més; en aquest cas hi anaren els piquers Joan Çamora i Berenguer Bienys, que hi restaren actius durant els mesos d'octubre i novembre. L'obra de l'arxiu se seguí fent fins l'any 1444 i la pedra necessària s'anà a tallar a Arbeca aquest darrer any. Hi anaren el mestre Jordi Safont i Joan Sal·la quatre cops, perllongant-se la tasca durant quinze jorns.⁸⁰

Mercès als llibres de Protocols, hem pogut localitzar dos contractes interessants que el capítol establí amb dos carreters pel transport de la pedra. Fins aquest moment no hi havia constància que es contractés carreters amb nòmina. En els casos citats fins al moment, la sensació és que es contractaven puntualment quan

⁷⁴ *Ibidem*, p. 149.

⁷⁵ Francesc FITÉ i Alberto VELASCO, «El intercambio artístico en Cataluña y su eco en Lleida: la actividad del escultor Marin Baudry», a María Concepción COSMEN ALONSO, María Victoria HERRÁEZ ORTEGA i María PELLÓN GÓMEZ-CALCERRADA (ed.), *El intercambio artístico entre los reinos hispanos y las cortes europeas en la Baja Edad Media*, Lleó, 2009, p. 309-320.

⁷⁶ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 149-150.

⁷⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 152.

⁷⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 153.

⁷⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 155.

⁸⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 155-159.

feien falta pel transport de pedra o de fusta, no obstant hem vist com, en algun moment, hi hagué animals de càrrega propietat del capítol.

El primer contracte data del 23 de març de 1444 i es féu amb el carreter de la ciutat de Lleida Bartomeu Pich, que es convertí en virtut de dit contracte en carreter del capítol, establint-se unes tarifes fixes pel transport de les pedres. En el cas de la pedrera de la Cogullada s'avingué a cobrar 5 sous per carretada, per la d'Aspa se li'n prometeren 6, per la de Castelldans vuit sous i per la d'Arbeca dotze sous. En el cas que les pedres fossin grans i fessin falta dos parells de bous, o tres parells, aleshores s'estipula que se li doblí el salari. Les carretades s'acorda que siguin de quinze «quintàs grossos». També queda fixat que ha de començar des d'aleshores a fer el transport de la pedra tallada a la pedrera d'Arbeca i que el contracte restarà vigent fins al febrer de 1445.⁸¹

No sabem si féu falta un nou carreter o renuncià Bartomeu Pich, emperò al cap d'uns mesos el capítol signà unes noves capitulacions amb el carreter Bernat d'Orcuya, de Montsó, el qual es contractà pel trasllat de les pedres que havia preparat Jordi Safont per a la realització dels relleus del timpà de la porta dels Apòstols. Es va avenir que havia de *portar totes e sengles pedres tallades en la pedrera de Arbeca per mestre Jordi, mestre pedrapiquer de la Seu per a obs de la obra de dita Seu, especialment XXXVIII peces grans en XXXVIII carretades*. S'obligà a portar dites pedres a son càrrec i despesa *en los carros ab sos bous les dites pedres fins a la porta de la dita Seu de Leyda*. També es va comprometre a portar 180 lloses de la pedrera del Molí d'en Casa Gualda i altres 34 *della Sant Salvador* fins a les portes de la Seu. Tot seguit es dona la relació de les tarifes per dits transports.⁸²

L'any 1450 únicament consta l'adquisició de lloses per a la reparació del terra; concretament el «losar» de Santa Maria la Vella, per la qual cosa foren tallades lloses a la pedrera de la Cogullada per Pedro de la Costa. En total 206 lloses a raó d'11 sous i VIII diners per unitat, ja picades i posades a peu d'obra, muntant de preu total 816 sous. A més se li degueren satisfer XX sous ja que *no lexaren pasar los carros per lo pont per la qual cosa calgué pujar les pedres a esquena de bestia*.⁸³

Ja al 1452, féu falta novament tallar llosa per reparar les teulades i es féu a la pedrera d'en Pedrós. Es tallaren 800 lloses per part de Mateu Torrent i Bernat Fullater que poliren Miquel Torrent, el mestre Jordi Safont i els seus mossos Gaspar, Domingo Espills i Antoni Sanoya, així com el picapedrer Bertran de la Borda.⁸⁴

⁸¹ F. FITÉ, «La Seu Vella de Lleida, noves dades sobre la seva construcció...», p. 164-165 i 175-178.

⁸² *Ibidem*, p. 165-166 i 178-179.

⁸³ Llibre d'Obra, vol. 35, f. 21v, on llegim: *Item pagui an Pedro de la Costa piquer per rahó de CCVI loses que ens avie venudes per obs del losar del dit terrat de Santa Maria la Vella a rahó de II sous VIII diners per losa ja piquades a tot ops e posades a la paret de la Seu a tot cost i mesió lur les quals son de la pedrera de la Cogullada.... Item pagui al dit Pedro XX sous los quals li foren promesos de ajuda per ço com no lexaren pasar los carros per lo pont axí com avien promès e aqueles a pujar a squena de bèstia*.

⁸⁴ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 166.

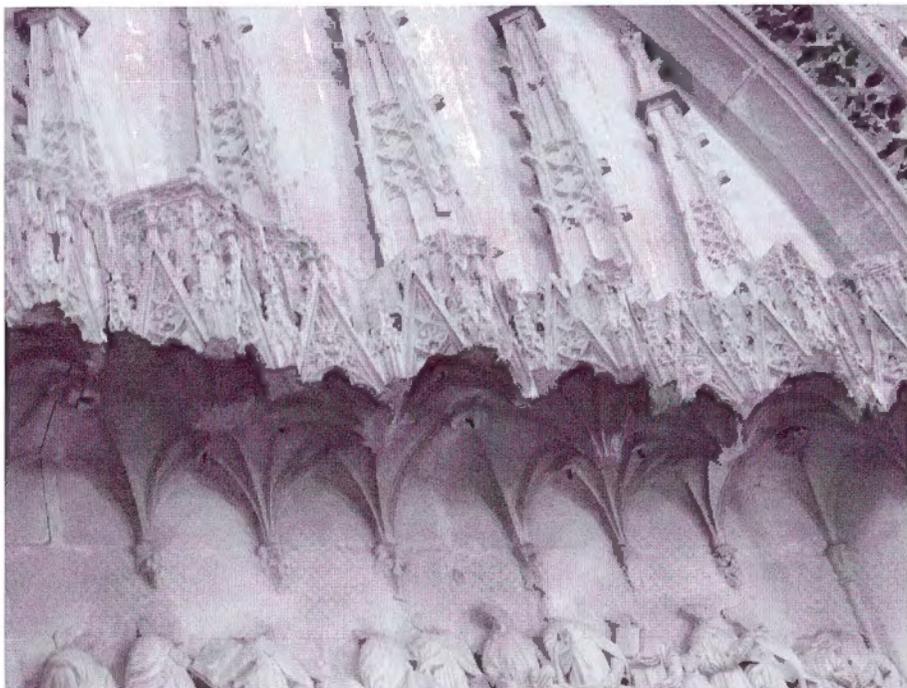

FIGURA 8: Detall del monument funerari de Berenguer Barutell. La talla de la pedra d'aquest monument s'endegà el 1437 i sabem que s'executà amb pedra d'Arbeca

La tasca de reparacions seguia l'any 1455, ara en l'enllosat de la Seu per a la qual Bernat Fullater i Mateu Torrent tallaren 400 lloses a la pedrera de la Cogullada.⁸⁵ Aleshores ja havia mort Jordi Safont i fins el 1457 no consta un nou mestre d'obra, Andreu Pi.⁸⁶

Andreu Pi i el portal de la Pia Almoïna

Ja essent mestre Andreu Pi, l'any 1458, se seguia treballant en l'enllosat de la Seu i novament registrem activitat a la pedrera de la Cogullada, on Joan de Medina

⁸⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 167.

⁸⁶ L'any 1457 es continua pavimentant la Seu, en aquest sentit, registrem a Francesc Polo picant 409 lloses i paredant i a Joan Medina i el seu fill tallant 450 *caïrons* i 60 mitjos *caïrons*. A més el fill, Pere Medina, es registra picant 240 *caïrons* i 12 *puntes* que se sumen a les 40 picades per Joan Cordero i les 6 de Joan Espills –vid. C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 167.

FIGURA 9: Part alta del timpà del Portal dels Apòstols de la Seu Vella, obra per Jordi Safont, c. 1444-1446 amb pedra d'Arbeca

va tallar 133 cairons i Salvador Fullater i el seu mosso Bernat Fullater altres 400, mentre que Miquel Torrent i els mossos d'Andreu Pi en tallaren altres 482.⁸⁷

L'any 1460, al mes de juny, els mossos d'Andreu Pi acudiren a la pedrera per tallar la pedra necessària pel portal de la Pia Almoina. No s'especifica si a la pedrera de la Cogullada, tot i que cal suposar que sí. Al cap d'una setmana s'hi sumaren el propi mestre, Miquel Falcó i Alfonso de Toledo que varen fer allí mateix els «motllos» per tallar les peces de dit portal.⁸⁸ Tot seguit registrem el pagament a Guillem Perich i a son companyó *Quarrater* de sis carretades de pedra que portaren fins al riu Segre a raó de 111 sous per carretada, als que s'afegiren altres 18 pel port del riu fins a la Seu. També foren pagats altres 6 sous a en Ribera *per sos treballs de pasar la*

⁸⁷ Joan Medina va tallar 133 *cairons* a la pedrera de la Cogullada; Salvador Fullater i el seu mosso van tallar a la mateixa pedrera 400 *cairons* i, juntament amb Miquel Torrent i els mossos d'Andreu Pi, en van tallar 482. I pel que fa al paviment del claustre documentem a Andreu Pi reparant lloses velles procedents de la teulada de la Seu –vid. C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 169-170.

⁸⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 171.

*dita pedra a lo riu ab la barcha e los homens e ajudants.*⁸⁹ És el primer cop que documentem aquest transport de la pedra amb barca per travessar el riu Segre.

Mestria de Bertran de la Borda i l'obra de les cobertes del claustre

El gener de 1462, essent ja mestre d'obra Bertran de la Borda, es documenten tasques de manteniment, centrades en la reparació de les cobertes del claustre, per la qual cosa es registra novament activitat a la pedrera; ara a la de la Cogullada, a la què acudiren els piquers Mateu de Faya, Domingo Diraurti, Martín de Goyratos i altres picapedrers gascons -*vescains*- per tallar 740 lloses, a més a més de 50 lloses mitjanes, 10 lloses grans pels cantons i altres quaranta pels entaulaments. També hi acudiren Pere Tallada que preparà altres 50 lloses i Mateu Torrent que en tallà altres 13 i Joan Martí el qual, juntament amb Medina, en tallaren altres 124. Per la seva banda, Joan Aspida en tallà 20 de grans i 11 de mitjanes.⁹⁰

Al mes de febrer acudí a la pedrera Bertran de la Borda per preparar els «motllos» i endegar la talla d'una gàrgola. Treballaren amb el mestre Niago de Faya i Pere Soler amb el seu mosso. El mes d'abril seguia l'activitat a la pedrera; hi acudiren Joan Martí, el mosso del mestre, Martín de Gouyas, Domingo Girogui, Miquel de Beixama, Martí de Faya, Joan d'Exareç, Pedro de Faya i Pere Tallada que hi estigueren treballant durant uns dies.⁹¹

L'any 1473 el mestre Bertran de la Borda acudeix novament a la pedrera de la Cogullada, en els mesos de maig i abril, amb els seus ajudants, per tallar lloses per la reparació de les teulades de la Seu, especialment les del claustre. També hi anaren un piquer biscaí i Medina, que tallà 106 lloses.⁹² L'any següent continuà la tasca a la pedrera; s'hi registra el treball del mestre, ajudat per varis manobres i els piquers Joan Medina i Joan Martí. Podem dir que hi treballaren de setembre a novembre, i s'hi afegí Joan Espills i Fullater, que amb en Joan Martí es documenten en la preparació d'altres 100 lloses, a les que cal afegir les 231 que picaren varis piquers biscaïns.⁹³

L'any 1475 el treball es documenta a la pedrera d'Astor, on els piquers biscaïns van tallar 1.000 lloses, les quals vingué a examinar el mestre Bertran de la Borda

⁸⁹ Llibre d'Obra, vol. 34, 1460, f. 21r-v. Llegim: *Item pagui al dit mestre Pi per V jornals que obra en fer mollos e piquar la semana que comença... Item pagui a Guillem Perich e a son companyó quarratades per rahó de sis quarratades de pedra que an portada fins al riu Segre a rahó de III sous per quarratada, XVIII sous mes los he paguats per lo port del riu fins a la Seu a preu feyt VIII sous.... Item pagui an Ribera per sos treballs de pasar la dita pedra lo riu ab la barcha e sos homens e ajudants ab tot VI diners...*

⁹⁰ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 173.

⁹¹ *Ibidem*, vol. I, p. 173-174. Durant els anys que durà la guerra l'activitat fou quasi nul·la, tot i així es registra alguna activitat com el transport d'una losa d'altar que no sabem si es tallà o fou adquirida. Llegim en el Llibre d'Obra, vol. 32, any 1469, f. 17r. *Item pos en data tres sous los quals doni an Peric carreter per una losa de altar de Sent Gili la qual de manament dels honorables senyors del capítol feu portar per l'altar que feu edificar Pere micer Vallterra en lo capítol.*

⁹² C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 176.

⁹³ *Ibidem*, vol. I, p. 177.

el 20 de febrer i novament el 13 de març, moment en què es féu càrrec d'organitzar el seu trasllat a la Seu mitjançant carretes.⁹⁴

L'any 1477 és el darrer que documentem a Bertran de la Borda actiu a les pedreres, concretament a les d'Alfés, on mestre Ramiro, piquer biscaí, tallà 738 lloses i mestre Bertran de la Borda 30 pedres grans, mentre els seus ajudants altres 30. Fou pedra emprada igualment per les cobertes del claustre i per la galeria meridional, per la qual foren tallades altres 983 lloses a la mateixa pedrera del riu d'Alfés per part dels piquers biscaïns Joan i Exemeno, fent-se càrrec ells mateixos del seu transport fins davant del portal dels Apòstols, a l'any següent.⁹⁵

La croerada dels Portal dels Apòstols, i la curta mestria de Franci Gomar

Durant el curt mestratge de Franci Gomar, contractat l'any 1490 amb l'objectiu de fer-se càrrec de la construcció d'una croerada pel portal dels Apòstols, no tenim constància d'activitat a les pedreres, tot i que degué realitzar-se, doncs li foren avançats pel capítol 1.000 sous, els corresponents a la primera paga de dita obra. Endemés posseïm les capitulacions que foren establertes pel mestre d'obra i el capítol quan el contractà i li encomanà la croerada. En una d'elles s'estipula que la pedra havia de ser de les pedreres d'Alfés o d'una altra pedrera, emperò de qualitat semblant.⁹⁶

Malauradament, aquest projecte restà paralitzat per mort de Gomar. S'havia determinat per a la seva execució un termini de quatre anys i ja s'havia preparat pedra, segons es dedueix d'un pagament de 300 sous que es féu el 22 d'abril de l'any 1491 al carreter Joan Moliner, tot assenyalant que era per la pedra que havia transportat des d'Alfés per la volta del portal dels Apòstols; també s'acordà amb aquest carreter portar les 253 pedres que havia fet tallar mestre Gomar per a la dita volta de la croerada, per tal de reaprofitar-les per l'obra de l'arxiu, concretament pels fonaments dels murs i el portal.⁹⁷

La mestria d'Antoni Queralt

L'any 1494, quan era ja mestre d'obra Antoni Queralt, novament documentem extracció de pedra a la pedrera del riu d'Alfés, per la talla de dos llindars necessaris pel portal dels Apòstols.⁹⁸

⁹⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 177 –vid. Llibre d'Obra, vol. 32, any 1475, cit. G. ALONSO, *Los maestros...*, p. 169.

⁹⁵ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 179.

⁹⁶ Francesc FITÉ LLEVOT, «Franci Gomar i el nou cor de la Seu Vella de Lleida», *Seu Vella. Anuari d'història i cultura*, núm. 2 (2000), p. 193. Aquest contracte l'edità per primer cop Josep LLADONOSA PUJOL, «El pórtico de los Apóstoles de la Seo Vieja de Lérida», *Ilerda*, vol. VI (1947), p. 123-141.

⁹⁷ Llibre d'Obra, vol. 30 (1479-1499), any 1491, s.f., XXII d'abril... publica G. ALONSO, *Los maestros...*, p. 183.

⁹⁸ C. ARGILÉS, *Preus i salaris...*, vol. I, p. 191.

L'any 1496, s'anoten novament tasques per l'enllosat, ara pel terra del davant del portal del capítol fins la capella de Sant Esteve -galeria oest-, i activitat a la pedrera del riu d'Alfés, on Joan Orbito, picapedrer biscaí, tallà 264 lloses i Pere Gogat altres 170. També estigueren treballant a la pedrera Fontanet Galligó i els seus «companyons».⁹⁹

Per la seva part, mestre Antoni Queralt acudí a la pedrera esmentada per fer tallar 8 llinars per als portals de la Seu, concretament per als que donen al claustre, el central, el de les Fonts i el de Pasqua o de l'epístola. També es féu un llinar pel portal del capítol, altres dos per la porta de l'hort i un darrer pel portal dels Apòstols.¹⁰⁰ Es tracta del darrer registre on consten activitats fins a finals de segle.¹⁰¹

Cloenda

El seguiment de l'activitat al voltant de les pedreres, com ara l'extracció de la pedra, l'escalarnat o el transport, ens han permès conèixer-les millor i dimensionar la seva importància i nombre, des de les més properes, entorn de la pròpia ciutat -Gardeny, el turó de la Seu, el Molí de Gualda o Sant Ruf-,¹⁰² a les més allunyades, les situades als costats del riu Aspa, a la Cogullada o Arbeca.

Hi ha la possibilitat que l'extracció de les pedreres d'Aspa i la Cogullada es fes difícil, avançat el segle XV, i que fes falta cercar noves pedreres, de més fàcil extracció. La pedrera d'Alfés, que hem vist explotar molt tardanament, sobretot la d'Astor, així com la de Torrefarrera, hi ha la possibilitat que les substituïssin. En el cas de la d'Astor sabem documentalment que estava en ple rendiment el segle XVIII, per exemple.

⁹⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 194-195.

¹⁰⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 195.

¹⁰¹ Ja el 1503, s'emprengué l'obra de l'Arxiu per la qual registrem les compres de calç i altres materials i també la preparació i transport de pedra. Veure en aquest sentit Llibre d'Obra, vol. 29 (1500-1505), any 1503, f. 28v., on llegim: *Item doni a Miquel Pedro carreter per lo port de CCCC pedres de fil tallà mestre Domingo a rahó de VIII sous mig per pedra a mes per CCLXXXII pedres, per totes CCCCLXXXVIII sous set dines e mes li doni II sous per III quaratades per pedra porta de la Seu a la botigua de la obra e mes per VI carretades de calç porta de Alcanó e mes per un quaranté que puga del are(n)y, per totes aquestes menuderies XXIIII sous que tot sumen... DXXIII sous..... Item pos en data mil quatrecentos noranta dos sous dotze dines doni a mestre Anthoni Queralt per lo preu de mil CCCLXXVIII lloses piquaren los jovers de mestre Anthoni Queralt en lo present any D e tres a rahó de I sou I diner per lossa.... Hem de suposar que el treball de picar la pedra es féu a Alfés igualment, malgrat que no es manifesti.*

¹⁰² La pedrera de Sant Ruf, com hem vist, apareix documentada un sol cop. Creiem que la seva explotació fou perllongada, emperò, tot i que no tant com la de Gardeny, ja que els vestigis de la seva explotació són prou evidents per adscriure-la entre les pedreres actives, properes a la ciutat.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Doc. I: ACL, *Recolectoum Diversorum*, fol. 68r /en llapis 66r

f. 66r

Capítols ordinats entre lonrat i discret en Berenguer de Vallonga canogye y pebordie de la Seu de Leyda axi com a obrer de la obra de la dita Seu i A. Jordana, Alfonso Viçent (*afegit al s. XVIII*: per taillar pedra en la pedrera de Aspa per obra de la Seu)

Primerament que los de sus nomenats aygen a tayllar al Riu Daspa de LXXX fins (?) a .C. pedres si mester les auran ha for de II sous I diners jaqués per pedra.

Item que les dites pedres aygen a tayllar en lo banch hon en Guillem Solyvela mestre de la obra de la Seu los a mostrat en lo començament de la pedrera hon A. Dareny avie esgombrat.

Item en apres que les dites LXXX ho .C. pedres sien bones e ben degastades a sgayre i aregullen (?) de grat de obra de seu a conexenxa del dit en Guillem Çollivela Maestre que de sus.

Item mester sien tenguts los desús dits nomenats taylladors de la dita pedra que aygen a possar la dita pedra a loch que la carreta la puyse pendre.

Item que los de sus nomenats taylladors de la dita pedra iuren sobre los sanchs Euvangellis que daci al jorn de Carnestoltes primer esdevenidores auran tayllat la dita pedra sots la forma y los capítols davant scrits i que neguna altra obra els no faran en tro aquesta aygen complida.

Item que(si per ventura han obs ferraments) la obra qels prest y tasgons de ferrer e perpall i una maça los quals feraments son de la obra i prometen de tornar los dits ferraments al qels per agells i peça per peça sots obligació de tots sos bens.

f. 68v / 66v

Item que R.Sola procurador de la obra de la Seu per los senyors de capítol los presten de present sexanta sous jaquesos.

Item que apres que los de sus nomenats auran taylat la mitat de la pedra de sus dita a conexenxa del Maestre que lo dit procurador de la obra ayge a donar

la mitat de la resta que romandra i acabada de taylor la dita pedra i cumplida la rao dels capítols de sus scrits que de continent ayge tota la resta que romandra a pagar.

Item que los de sus nomenats aygen a taylor IX pedres que aygen una alna de larch e dample II plams e de gros I plam e mig ben bastant.

Item que les altres IX pedres aygen tres plams dalna de larch e dos plams dample e dalt plam e mig be bastant

Item que les LXII fins en LXXXIII que sien de II plams de tots gayres.

Item que de tota la pedra que romandra taylada feyt compliment als capítols de sus scrits si son lo fer ho pedres que donat aytant com altri que la obra les se puyse tenir.

Fuerunt firmata bec capitula et contenta in ea die XIII mensis ianuari anno a Nativitate Domini M CCC LXXX quinto per dictos Arnaldum Jordana et Alfonsum Vicent et etiam iurata ad Sancta Dei Evangelia

presentibus testibus ad predictam vocati et electi discretus Dominico Andree et Icobo Ça Torre presbiteris beneficiatis in Sede Ilerdense

Item firmarunt apocam de LX solidos jaccences discreto Raymundo Sola procuratori operis predicti.